

TERMÉS

A XLVIII. Országos Honismereti Akadémia előadásából

Hajdú-Bihar megye román megszállása, 1919–1920¹

BEVEZETÉS

Alábbi írásunk Magyarország 1919–1920-as években bekövetkezett román megszállása kutatásának két korábban már megjelent fejezetének² egybedolgozása. Ugyanakkor, dolgozatunkban – a hely szűkössége miatt – a megszállás eseményeinek bemutatását csupán a mai Magyarország Hajdú-Bihar megyei területére koncentrálni tettük meg. Tanulmányunkban kitérünk a térségben zajlott ütközetekre és azok következményeinek, valamint – Debrecen példáján keresztül – a megszállás hétköznapijainak bemutatására is.

A ROMÁN MEGSZÁLLÁS

A román megszállás kezdete az I. világháborút követő 1918. november 13-i ún. belgrádi fegyverszünethez köthető, amely elrendelte, hogy Magyarország a Szamos felső folyása–Beszterce–Maros–Baja–Pécs–Dráva vonalra rendelje vissza a hadseregét. A szerződés következtében a román hadsereg számára lehetővé vált az erdélyi behatolás a kijelölt demarkációs vonalig. Ezután a román csapatok sorra megszállták a székelyföldi településeket, majd december 24-én elfoglalták Kolozsvárt. Az ellenőrzésük alá eső területen rögtön megkezdték tartósan tervezett berendezkedésüket.³ A román királyi hadsereg 1919 januárjában ismét támadásba lendült, Kolozsvárt elhagyva folytatta előrenyomulását Nagyvárad felé. Azonban az időközben felállított Székely Hadosztály Cigányinál, Zilahon és Csucsánál feltartóztatta őket. A román csapatok 1919. január végén a Máramarossziget–Nagybánya–Zilah–Bánffyahunyad–Zám vonalig nyomultak előre – majd a front április közepéig megmerevedett.

A világháborút lezáró béketárgyalások 1919 januárjában kezdődtek Párizsban, ahol február 28-án újabb demarkációs vonalat határoztak meg. A széles demilitarizált zóna nyugati kiterjedése már a Vásárosnamény–Debrecen–Gyoma–Hódmezővásárhely–Szeged vonalig terjedt. A kijelölt területet a magyar hadsereg köteles volt elhagyni. Az erről rendelkező

1 Jelen tanulmány a Debrecenben a XLVIII. Országos Honismereti Akadémián 2021. július 7-én elhangzott előadás bővített változata.

2 *Perczel Olivér*: A Hajdúság román megszállása, 1919–1920. In *Történeti Tanulmányok* XXVI. 2018. 183–211. és *Perczel Olivér*: Bihar megye román megszállása, 1919–1920. *ujnezopont.hu* 2019/4. szám 93–109.

3 Az erdélyi eseményekről lásd: *Raffay Ernő*: Erdély 1918–1919-ben. Magvető Kiadó, Budapest, 1987; *Fodor János*: Impériumváltás Marosvásárhelyen 1918–1922 In *Múltunk* 2016/2. 148–186. Legújabbban *Romsics Ignác*: Erdély elvesztése 1918–1947. Helikon Kiadó, Budapest, 2018.

jegyzéket Fernand Vyx francia alezredes közölte a magyar kormányval 1919. március 20-án, aminek következtében Károlyi Mihály lemondott, majd a hatalmat másnap a Kun Béla irányította Tanácsköztársaság ragadta magához. Miután a román hadsereg az antanttól felhatalmazást nyert a magyarországi bolsevizmus letörésére, április 16-án újra előrenyomult. Összehangolt támadásukra északon és délen is azonos időben került sor. A háromszoros román túlerő elől a Székely Hadosztály visszavonult,⁴ sőt, a déli szakaszon harcoló vöröskatonák is elhagyták állásaikat, Halmágycsúcsnál vonatokra szálltak és elutaztak. A román csapatok április 20-án elfoglalták Nagykárolyt, Nagyváradot, így a Partium román megszállás alá került.

HARCOK A TÉRSÉGBEN

A Székely Hadosztály szórványos ellenállás után végül Nyíregyháza térségében, Demecsernél április 26-án letette a fegyvert. Ellenállásukon kívül harcok folytak a mai határnál elhelyezkedő Létavértesnél a visszavonuló vöröskatonák és a román hadsereg között.⁵ Valamint kisebb ütközetekre került sor Berettyóújfalunál⁶ és Derecskénél. A falunál az 1. vörös gyalogezred Hencidán állomásozó egységének negyven járőre vette fel a harcot a román hadsereg szerelvényével. A járőr sortüze után a megszállók visszavonultak, de később visszatértek és elfoglalták a települést.⁷ A lövöldözés Derecskénél – ahogy a halotti anyakönyvek kutatása megállapította – kilenc halálos áldozatot (két vöröskatonát és hét civil) követelt.⁸ A román királyi hadsereg továbbvonult és a Hajdúság területét Vámospércs felől érte el. A faluhoz debreceni munkások és a II. Budapesti Nemzetközi Német Vörös Ezred és egy terrorkülönítmény érkezett április 21-én a román hadsereg jövetele előtt, hogy felvegyék a harcot az ellenséggel. Az ütközetre délután került sor a község határában. A harcok során több mint 30 osztrák vöröskatonát esett el, köztük a zászlóaljparancsnok, Leo Rothziegel is.⁹ A tüzéségi tűz következtében a település 12 lövést kapott, amelyek több házban, a református templomban, és néhány gazdasági épületben is sérüléseket okoztak. A jegyző által írt jelentés szerint 43 vöröskatonát – köztük két nőt – is elesett.¹⁰ Ötórás küzdelem után a románok elfoglalták a települést és szabad rablásra kaptak engedélyt. A rablás során több lakost teljesen kifosztottak, sokakat levetkőztettek és értéktárgyaikon kívül elvették a ruháikat és csizmáikat is. Az ámokfutás során felgyújtottak 17 lakóházat, egy tanyai házat és több melléképületet. A károkat jelentősen növelte, hogy a csapatok átvonulása öt napon át tartott, amely idő alatt többé-kevésbé folyamatos volt a rablás. Feldúlták az egyházi irodát, a csendőrségi laktanyát, a főjegyzői irodát, tönkretették az iskolai felszereléseket, valamint a tanítói könyvtárt. A pusztítás halálos áldozattal is járt: megöltek egy helyi lakost, négyet pedig megsebesítettek – köztük egy gyermek láblövését kapott.¹¹ Miután a román

4 A Székely Hadosztály történetéről lásd: *Gottfried Barna-Nagy Szabolcs: A Székely Hadosztály története.* Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2018.

5 *Dr. Bodnár László: A 275 éve újjátelepült Monostorpályi.* [Monostorpályi Nagyközség Tanácsa], [Monostorpályi], [1988.] 80.

6 *Veress Géza: Az ellenforradalom hatalomra jutásának és átmeneti stabilizációjának évei. (1919–1929).* In Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története. Debrecen, 1970. 138.

7 *Szendrey István–Nyakas Miklós: Derecske története.* Debrecen, 1980. 286.

8 *Szikla Gergő: Derecske I. világháborús hősi halottai és hősi emlékei.* In A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXV. Debrecen, 2018. 187–218.

9 *Fehér András: Az 1919-es proletárdiktatúra Hajdú megyei történetéhez.* In Párttörténeti Közlemények 1959/2. 1–52.

10 MNL HBML IV. B. 906/b. 1746/1920. A jelentés 1919. augusztus 22-én íródott.

11 MNL HBML IV. B. 906/b. 1746/1920.

hadsereg szétverte a Tanácsköztársaság hadseregét, a menekülő vöröskatonák ellepték az utakat és Debrecent, a megszálló hadsereg pedig folytatta előrenyomulását Hajdúsámsón és a megyeszékhely felé.

Miután a megszállók bevonultak Debrecenbe, észak felé folytatták támadásukat, Hajdúhadházat április 26-án ellenállás nélkül szállták meg. Bevonulásuk után elfogták a Tanácsköztársaságban aktívan közreműködőket és 23 személyt Brassóba internáltak.¹² A közeli Hajdúböszörményből a román hadsereg érkezésének hírére a helyi direktórium április 23-án délelőtt menekült el. Az ellenséges csapatok érkezése előtt – a lakosság védelmének érdekében – a vezetőség a városházára fehér zászlót tűzött ki és plakáton tudatta a lakossággal a megszállás közeledtét, amire végül 26-án este került sor. Első intézkedésük – uralmuk biztosítása érdekében – a fegyverek begyűjtése volt, majd a Tanácsköztársaság helyi vezetőinek átadását követelték. Így az új vezetés a direktórium helyben maradt 27 tagját elfogatta, akiket a román előljárók részben Debrecenbe, részben pedig Bras-

sóba és Moldvába szállították.¹³ Az északra tartó hódítás következő állomása Hajdúnánás városa volt. A román csapatok érkezésének hírére ebből a városból is április 23-án menekültek el a helyi direktórium képviselői. Az irányítást ismét a korábbi közigazgatási vezetők látták el, akik a lakosság megkímélése érdekében az április 28-án érkező megszállókat fehér zászlóval fogadták. A bevonulás során atrocitás nem történt, a lakosság a román hadsereget barátságosan fogadta.

A megszálló hadsereg Hajdúböszörmény felől érkezett Balmazújvárosba, ahol sor került némi fegyveres ellenállásra. Április 26-án a Debrecen felől menekülő Vörös Hadsereg katonái páncélvontatjukból géppuskával körülbelül 1000 lövést adtak le a román katonákra. A lövöldözés következtében négy helybéli megsérült, egyikük olyan súlyosan, hogy a lábát amputálni kellett.¹⁴ Miután a várost az ellenséges csapatok megszállták, a Tanácsköztársaságban aktívan részt vett 16 személyt innen is Brassóba internáltak. Letartóztatták a volt nemzetőröket és a Vörös Őrség tagjait is, összesen 52 főt, sokukat botbüntetéssel sújtották.

ÉRTESÍTÉS

A román megszálló csapatok városunkat a legrövidebb időn belül megszállják.

Felhívatik a város közönsége, hogy a megszálló csapatokat a legnagyobb higgadsággal, rendben, minden megjegyzés nélkül fogadja.

Biztosítja a városi tanács, hogy a megszálló csapatok a lakosságot sem személyében, sem vagyonában meg nem támadják, csupán a legnagyobb rend, fegyelem fenntartására szeritkoznak.

Valakinek egy meggondolatlan tette, amellyel a megszálló csapatokat akár lövéssel, akár szóbeli megjegyzéssel illetné, összes harmincezernyi lakosságunkat a legnagyobb megtorlásnak teszi ki.

Hajdúböszörmény, 1919. április 25.

Városi tanács.

Hajdúböszörmény városi tanácsának felhívása a megszállás előtt
(MNL Hajdúböszörményi Levéltár)

12 A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban 1919. Magyar Szocialista Munkáspárt Hajdú-Bihar Megyei Bizottsága, Debrecen, 1959. 450. Dokumentum: 496–497.

13 *Fehér András*: A város politikai élete 1867–1944. In *Hajdúböszörmény története*. Szerk.: *Szendrey István*. [Városi Tanács], [Hajdúböszörmény], 1973. 229–230.

14 A Tanácsköztársaság 1959. 433. Dokumentum: 471–472.

Hajdúszoboszló polgármestere szintén fehér zászlókat tüzetett ki a templomtornyokra és elkezdte megszervezni a román csapatok fogadásának előkészítését. Azonban a Debrecenből visszavonuló vöröskatonák a városon keresztül vonultak át és részben itt gyülekeztek. Április 24-én kisebb összetűzésre került sor a település határában, a bevonuló kisebb román egységeket a vöröskatonák páncélvonata elűzte. A város birtokbavételéért április 25-én déli 12 óra és 13 óra között kisebb utcai harcok dúltak. A rövid csata során polgári áldozat nem esett, a tüzéségi tűz következtében azonban három ház megsérült. A bevonuláskor az utcákon talált körülbelül 300 lakost elfogták és szintén Brassóba internálták őket.¹⁵ A Vörös Hadsereg itt harcoló 44-es vörös ezrede a román tüzéségi túlerő elől Kaba felé vonult vissza.¹⁶

A szomszédos Kaba községe szenvedte el a legkomolyabb harci tevékenységet. A települést a román hadsereg április 25–26-a közötti éjjelen folyamatosan tüzéségi tűz alatt tartotta, majd 26-án délelőtt elfoglalta. A déli órákban a bevonulókra az itt maradt, erre menekülő vöröskatonák pánikba esve puskalövéseket adtak le. A lövöldözés hatására komoly ütközet alakult ki a falun belül és annak határában is. Az ütközet jelentős károkat okozott a településnek. A becsapódó gránátoktól megrongálódott a templom tornya és körülbelül egy tucatnyi ház is. A civil lakosságból is sokan áldozatul estek a harcok után engedélyezett rablásnak és gyilkolásnak. Az alispán számára írott jelentés szerint 17 polgári áldozat volt és kétségbeesésükben hatan öngyilkosságot követtek el, míg a román katonaság 23 áldozatot számlált. Gonda Ferenc – aki átélte a borzalmakat – helytörténeti munkájában 20 polgári áldozatot említ, akik közül négyen önkézzükkel vetettek véget életüknek. A visszaemlékező szerint a románok negyven vöröskatonát elfogtak, akiket a jegyző udvarán saját maguk ásott gödörbe belelőttek, majd elföldelték őket.¹⁷ A halotti anyakönyveket vizsgáló kutatás 15 áldozatot és négy öngyilkosságot állapított meg.¹⁸ Az állapotok felmérésére később a faluba érkezett a megyei főjegyző. Jelentésében 29 polgári áldozatról ír és 18 vöröskatonát holttestét említi, akik a jegyző udvarán lettek elföldelve.¹⁹ A román katonák a harcok után kirabolták a községházát is, feldúlták a hivatali helyiségeket és szétszórták az iratokat.

A vöröskatonák Tetétlen községben is harcba bocsátkoztak a megszállókkal április 25–26-án. A falu határában megerősített árokrendszert hoztak létre, ahol viszonylag védett helyről igyekeztek feltartóztatni a román hadsereget. A tüzéségi tűz azonban elűzte a vöröskatonákat, akik az utcákon lövöldözve vonultak vissza. A lövedékek megrongáltak néhány épületet és a szilánkok megsebesítettek két helybéli lakost. A román parancsnok elrettentésül kivégeztetett két fogoly vöröskatonát és 1 óra szabad rablást engedélyezett katonáinak. A rövid idő alatt majdnem minden házba betörték, a lakosságot kifosztották, és – a jelentés szerint – „*ebben a községben vétettek legsúlyosabban a nők testi épsége ellen*”.²⁰

A Tisza-parti Egyek volt a tavaszi hadművelet utolsó célállomása. A község helyzete a folyó közelsége miatt sajátos volt. A Vörös Hadsereg a Tiszát védelmi övezetnek használta

15 *Tasi Miklós*: Politikai és pártharcok Hajdúszoboszlón 1919–1944. In *Tanulmányok és dokumentumok Hajdúszoboszló történetéből 1919–1944*. Szerk.: *Gazdag István*. Hajdúszoboszló Város Tanácsa, Hajdúszoboszló, 1981. 41. (A továbbiakban: *Tasi* 1981)

16 Vörös Újság 1919. április 29. 1.

17 *Gonda Ferenc*: Kaba története. Bujdosó Géza, Kaba, 1981. 144–145.

18 *Szikla Gergő*: Kaba I. világháborús hősi emlékműve és hősi halottai. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen, 2016. 38–39.

19 MNL HBML IV. B. 906/b. 1746/1920. A jelentés készítése során valószínűleg elgépelés történt. A 29 áldozat helyett mi is a halotti anyakönyvekben bejegyzett 19 áldozatot fogadjuk el.

20 MNL HBML IV. B. 906/b. 3901/1919.

és már április 23-tól megkezdtek a folyó partján a védekezés kialakítását. Emiatt a túlparti település több megpróbáltatás elé nézett. Április 28-án a tisztafüredi direktórium elvitette a község élelmiszerkészletét adó búzát és rozst. Másnap a település szarvasmarha-állományát hajtották át a folyón és még aznap a 18-40 év közötti férflakosságot vitték át a túlparti falu határára. A román egységek 30-án délelőtt érték el a falu határát, és egy órán át tüzerségi tüzet zúdítottak a községre. Ágyúlövés érte a templom épületét, a tornyát, az iskolaépületet és több házat is. A becsapódó gránátok a lakosságot sem kímélték, két haláleset és két súlyos sebesülés is történt.

DEBRECEN A MEGSZÁLLÁS IDEJÉN

L. évfolyam.

Debrecen, 1919 május 2. Péntek.

1. szám.

EGYFÉLTÉS

POLITIKAI NAPILAP

Előfizetési ár helyben és vidéken: **EYES SZÁM ÁRA 30 FILLER.** Szerkesztőség és kiadóhivatal: **Magyarország és Székelyföld déli részében, Budapest, Székelyföld központi irodájában, utca szám nélkül.** Előfizetési ár vidéken: **Magyarország és Székelyföld déli részében, Budapest, Székelyföld központi irodájában, utca szám nélkül.**

Debrecen megszállása

Dumitreicu tábornok nyilatkozata.

Április 23-án városi ójsáka a helyieknek elmagyarázta Debrecen, mint a román hadsereg főparancsnokának kijelentését a városról. Helyükben már ismeret nélkül a város parancsnokai a román csapatok előretörtését, akik hirtelen, hogy a román csapatok parancsnoka a város sádján végre elfoglalt két ócska a városperetben és azután a város vezénközpontját felélték.

A város nagy tölgyi településnek, főként a községek közt elhelyezkedő tölgyi erdővel és mezőkkel. A megtelepedés után itt csak mindeztől, hogy nem kell félni a román csapatoktól, hanem nyugodtan várni a község, amely a város sádján végre elfoglalt két ócska a városperetben és azután a város vezénközpontját felélték.

Ismeretlenül — a községekkel szembe fordított — az ócskák, mint az ócskák: Tiszai Ócska! Amióta ideutaztam a városra, a román csapatok Debrecen felé tartanak. A város parancsnokai a város sádján végre elfoglalt két ócska a városperetben és azután a város vezénközpontját felélték.

Amióta ideutaztam a városra, a román csapatok Debrecen felé tartanak. A város parancsnokai a város sádján végre elfoglalt két ócska a városperetben és azután a város vezénközpontját felélték.

Amióta ideutaztam a városra, a román csapatok Debrecen felé tartanak. A város parancsnokai a város sádján végre elfoglalt két ócska a városperetben és azután a város vezénközpontját felélték.

A helyiek tiszták kérték meg — jött tábornok parancsnokai, akik azt írták, hogy a város parancsnokai a város sádján végre elfoglalt két ócska a városperetben és azután a város vezénközpontját felélték.

Amióta ideutaztam a városra, a román csapatok Debrecen felé tartanak. A város parancsnokai a város sádján végre elfoglalt két ócska a városperetben és azután a város vezénközpontját felélték.

Amióta ideutaztam a városra, a román csapatok Debrecen felé tartanak. A város parancsnokai a város sádján végre elfoglalt két ócska a városperetben és azután a város vezénközpontját felélték.

Amióta ideutaztam a városra, a román csapatok Debrecen felé tartanak. A város parancsnokai a város sádján végre elfoglalt két ócska a városperetben és azután a város vezénközpontját felélték.

Tábornok ír!
A város községei mindenben a város vezénközpontját felélték.

Elszándás:
Amióta ideutaztam a városra, a román csapatok Debrecen felé tartanak.

Amióta ideutaztam a városra,
a román csapatok Debrecen felé tartanak.

Amióta ideutaztam a városra,
a román csapatok Debrecen felé tartanak.

Amióta ideutaztam a városra,
a román csapatok Debrecen felé tartanak.

Amióta ideutaztam a városra,
a román csapatok Debrecen felé tartanak.

Amióta ideutaztam a városra,
a román csapatok Debrecen felé tartanak.

Amióta ideutaztam a városra,
a román csapatok Debrecen felé tartanak.

Amióta ideutaztam a városra,
a román csapatok Debrecen felé tartanak.

Amióta ideutaztam a városra,
a román csapatok Debrecen felé tartanak.

Amióta ideutaztam a városra,
a román csapatok Debrecen felé tartanak.

Amióta ideutaztam a városra,
a román csapatok Debrecen felé tartanak.

1919. április 23-án hajnalban parlamenterek indultak a városból kifelé minden irányba, hogy az érkező román hadsereg vezetőjével tárgyaljanak a város megkímélésének érdekében. A békekövetek elérték céljukat: a román katonai vezető tárgyalásra fogadta a városi tanácsot. Dumitreicu Constantin tábornok a tanács tagjaitól intézett beszédében elmondta, hogy „A románok nem ellenségei a magyaroknak, nem is ellenségesül jöttek, hanem rendet csinálni. Az entente megbízásából jönnek a bolsevizmus gyökere kiirtására. A város lakosai nyugodtak lehetnek. Senkinek vagyonában és személyében bántódása nem lesz.”²¹ Időközben a templomokra, hivatali épületekre és a magánházakra is fehér zászlót tűztek ki.

A tárgyalás után megindult a román 7. hadosztály fegyelmzett, jól felfegyverzett, sok ágyúval rendelkező menete. Csűrös Ferenc visszaemlékezése szerint a katonák eleinte a városi lakosság csöndes sorfala és a ablakokon keresztül szemlélődők figyelmétől kísérve értek a főtérré. A téren aztán örömköltásokkal és kendőbogatással fogadták a megszállókat. A megszállás vegyes érzel-

Újságcikk Debrecen megszállásáról (Egyfélértés 1919. május 2.)

²¹ Egy nevezetes nap története. A románok bevonulása Debrecenbe 1919. április 23-án. Dr. Csűrös Ferenc ny. közművelődési tanácsnoknak a román megszállás alatt írott naplójából. In Debrecen-i Képes Kalendáriom 1942. 55-57.

meket keltett a helyiekben. Ahogy a visszaemlékező írja: „A debreczeni magyar lelkében kétféle érzelem váltakozott akkor. A megkönnyebbülés és a szégyen. – A megkönnyebbülés, hogy megszabadulva láttuk magunkat a vörösterrortól; a szégyen, hogy ezt a szabadságot ezeréves hazánk területi épségét megrabolni akaró nép, az oláh telhetetlen nagyravágyó ellenségünk hozza nekünk.”²²

Az első román rendelkezések a fegyverek beadására, a gyülekezési jog megtiltására, a cenzúra bevezetésére vonatkoztak. A román állam nemcsak hadiállapotban volt a magyar állammal, a román hadsereg magát a kommün ideológiai ellenfelének is tekintette, amit a megszállók saját érdekeik érvényesítésére használtak ki. A térparancsnok, Pirici ezredes május 3-iki rendelete minden tényleges és tartalékos, az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében szolgált tisztet igazoló eljárás céljára történő jelentkezésre kötelezett. Alig egy héttel később, május 9-étől már a tartalékosoknak és a közkatonáknak is jelentkezniük kellett.²³ A jelentkezetteket azután Brailába, Szebenbe és Szinaiába deportálták és több hónapig fogva tartották.²⁴ A megszállók foglyaikkal durván bántak, megverték és előfordult, hogy meg is kínozták őket.²⁵

A román katonai igazgatás június 11-én egy Román–Magyar Összekötő Hivatalt hozott létre, amely a városházán működött. Feladata szerint a román parancsnokság és a polgári hatóságok között felmerülő ügyek elintézését közvetítette, ám a hivatal léte nem jelentette a magyar hatóságok egyenlő partnerként való elfogadását.²⁶ A rendőrség munkáját is ellehetetlenítették, legénységi állományának fegyvereit elvették, hatáskörüket korlátozták. Nyomozniuk nem szabadott, amennyiben annak csak gyanúja is felmerült, hogy a bűneset elkövetői román katonák voltak. Sőt, a román hadsereg tagjainak rekvirálásaiban – még a jogtalanokban is – a megszállók segítségére kellett állniuk. Miután a magyar katonák fogságukból hazatértek, megpróbáltatásaik tovább folytatódtak. 1919. augusztus 17-én Mihailescu tábornok minden helyi tartalékos katonatisztet hadifogolynak nyilvánított, és eltiltott az egyenruha viselésétől, ezenfelül heti két alkalommal jelentkezésre kötelezett a térparancsnokságnál.²⁷ A lakosság személyes szabadságát és mozgását is jelentősen korlátozták. Este 10 és reggel 6 óra között nem hagyhatták el lakásaikat. Szabályozták és ellenőrizték a lakosok utazását is, amit különféle feltételekhez és engedélyekhez kötöttek.²⁸ Az utazni szándékozónak fényképes személyi igazolványt kellett készítenie, amelyet erkölcsi és azonossági bizonyítvány kiállításához is kötöttek. A hosszú ideig tartó és költséges procedura után még a főispán engedélye is kellett a vasúti jegy megváltásához. A vasúti forgalom május 28-a után indult meg, de akkor sem minden irányba. Korlátozták a kávéházak és vendéglők záróját, de külön engedéllyel táncmulatságokat lehetett rendezni. A mulatságok mellett működtek a mozik és a színházban is játszottak, a rendezvények plakátjait, hirdetéseit két nyelven kellett közzétenni. A román katonák viselkedése időnként

22 Zoltai Lajos: Oláhok Debrecenben. 1919. április 23.–1920. március 11. siralmas története. In Debreczeni Képes Kalendárium 1921. [40–58.] 42.

23 Kahler Frigyes: Réczei Sándor naplója. Adalékok a Tiszántúl 1919–1920-as román megszállásának történetéhez. In Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve 7. 1980. 37–38.

24 Zoltai 1921. 55.

25 Márton Lajos debreceni nyugdíjas visszaemlékezése. In A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban 1919. Magyar Szocialista Munkáspárt Hajdú-Bihar Megyei Bizottsága, Debrecen, 1959. 503. Dokumentum: 570.

26 Kahler Frigyes: Adalékok Debrecen román megszállásának történetéhez. (1919–1920.) In A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve 60. 1981. [231–249.] 238.

27 Zoltai 1921. 55.

28 Bődök Gergely: Tizenegy hónap. Debrecen román megszállása 1919–1920-ban. In Kommentár 2016/1. 68–86. 74.

nagy feltűnést keltett: állítólag némelyik román tiszt kifestve, fűzőt viselve, parfümilletot árasztva, lóháton ülve galoppozott be a kávéházba.²⁹

A város és a megye lakosságára további teherként hárult, hogy a román hadsereg élelmezéséről kellett gondoskodniuk. A tisztai étkezde számára hetente kétszer 25 csirkét és 300 tojást kellett – csekély összeg fejében – beszállítani. Ezek a rendszeres beszállítások az alispán felosztása alapján minden héten más-más településre hárultak.³⁰ Ezeken kívül az Ítéletábla épületében működő tisztai étkezde követelésére, annak konyhájára, minden szombaton 1000 tojást, 40 csirkét, 10 kacsát és 10 libát kellett juttatni.³¹

A megszorításokon és a különféle sarcolásokon túl – mint fokozatosan kiderült – a román csapatok a megszállt területet módszeresen kirabolták. Rablásukat rekvirálásnak nevezték, amely a városnak több mint százmillió koronás kárt és sok fizikai szenvedést okozott. Leszerelték az államvasutak gépjavító műhelyét, a dohánygyárat, elvitték az állami fémipari szakiskola és az állami gazdasági akadémia gépeit, a telefonokat. Elszállították a kórházak ágyait, gyógyszereit, fehérneműit és kötözőszereit. A szarvasmarha- és a lóállománynak negyede, valamint a termények nagyobb része került a megszállók kezére, akik azt vasúton elszállították. A fuvarosok szolgáltatásait – térítés nélkül – folyamatosan igénybe vették és a mezőgazdasági munkákhoz elengedhetetlen szekereket a román tisztek legtöbbször csak kocsikázásra használták. „*Számtalanszor megtörtént, hogy a hadiszolgáltatás címén kirendelt fogatok egész éjjelen a földi gyönyörűség kielégítésére hordozták tisztai lakásról tisztai lakásra a hadsereget kiegészítő hölgyeket*” – örökítette meg az egyik visszaemlékező a román megszállók hatalommal történő visszaélésének gyakorlatát.³²

A megszálló katonaság távozásakor minden mozdítható tárgyat magával vitt a lakatnyákból. Így bútorok, kályhák, ablakok, ajtók és még a deszkapadló is elkerült, ráadásul a helyiségeket ürülékükkel összepiszkítva hagyták maguk után. Gyakoriak voltak a rablások, előfordult, hogy békés utcai járókelőket állítottak meg, akikről levetették a nekik tetsző ruhadarabokat. A tanyákon garázdálkodó 5–10 fős különítmények megtizedelték a mezőgazdasági felszereléseket. A román katonák túlkapásait sokszor még saját tisztjeik sem tudták meggátolni. „*Minden igazolás nélkül megjelennek az egyes háztartásokban és gazdaságokban és onnan különböző szükségleti és élelmi cikkeket, élőállatokat rekvirálnak, elhoznak legtöbb esetben ellenérték nélkül*” – írta a főispán a román katonai helytartónak címzett levelében. Megkeresésében arra kérte a katonai vezetőt, hogy a parancsnoksága alatt álló katonának tiltsa el „*szükségleteik beszerzésének önkényes formájától*”,³³ ám panasza következmények nélkül maradt és a rablások folytatódtak. A középületeken túl a magánlakásokban elszállásolt katonák némelyike is a család bútoraival, szőnyegeivel távozott.³⁴ A megszállás után a Központi Statisztikai Hivatal összeírta a keletkezett károkat. Debreczenben 3140 kárbejelentést tettek, 2997 magánszemély és 143 hivatal tette meg panaszát.³⁵ A rablások mellett azonban a román katonák több brutális gyilkosságot is elkövettek. A legutóbbi, halotti anyakönyveket vizsgáló kutatás 17 esetet említ, akik közül a

29 Borók Imre: Román megszállás Hajdú-Biharban. In Új Hónap 2000/3. 34–35. A magukat sminkelő román katonák toposza a fővárosban is megjelent. Lásd. Ablonczy Balázs–Zahorán Csaba: Rúzs és bocskor. Román-magyar történetek 1919-ben. In Rubicon 2017/7–8. 30.

30 MNL HBML HBFL V.B.76.c 4259/1919.

31 MNL HBML HBFL V.B.76.c 4561/1919.

32 Zoltai 1921. 52.

33 MNL HBML IV.B.901.f. 37/1919. A levél 1919. május 15-én íródott.

34 Debrecen Sz. Kir. város és Hajdú vármegye. Szerk.: Csobán Endre. Budapest, 1940. 80–81.

35 Dr. Rácz Lajos: Mit szenvedett Debreczen város az oláhok fosztogatásaitól? In Debreczeni Képes Kalendárium 1922. 65–69.

legtöbb áldozat tanyákon élt, de kocsmáros, szobafestő és gyógyszerész is megtalálható a felsorolás között.³⁶

Debrecen megszállása 1920. március 11-én ért véget. Aznap érkezett meg vonattal az Antantmisszió vezetője, Berthou ezredes, aki jóváhagyta a magyar Nemzeti Hadsereg bevonulását a városba. A misszió tagjait a román katonaság vezetői a városházán fogadták, ahol átnyújtották nekik a város átadásáról szóló jegyzőkönyvet. A megszálló román katonaság ezután a Kossuth utcán át elhagyta a várost. Eközben a magyar vasi ezred katonái a vasútállomás felől bevonultak a főtérre. Útjukat zenekar és 40 000 ujjongó lakos kísérte. Érkezésüket követően a városi tanács köszönetként díszbédet adott a misszió és a katonai vezetők számára az Arany Bika szálloda különtermében. A tiszteken kívül az egyszerű bakákat is megvendégtették. A helyi gazdák egyesülete a Református Kollégiumban elhelyezett legénységet gulyással, debreceni ropogós fonatossal és borral fogadta.³⁷

ÖSSZEGRZÉS

A román hadsereg a térséget 1919. április 21–30. között foglalta el. A hadszíntéren a román hadsereg a legtöbb helyen akadálytalanul nyomult előre, a térség településeinek többsége harc nélkül kapitulált. Előfordult ugyanakkor, hogy a megszállók ellenállásba ütköztek és kisebb csaták alakultak ki. A megszálló román hadsereg elöljárói a veszteségeket kíméletlenül megtorolták, a harcokkal elfoglalt településeken nemegyszer szabad rablásokat engedélyeztek, amelyek során kivégzésekre is sor került. Az offenzíva végén április 30-án mindenhol elérték a Tisza vonalát. A hadműveletet követően már a berendezkedésre koncentráltak. Habár magukat a szabadítók szerepében tüntették fel, a lakosság hamar csalódott. Az első román rendelkezések mindenütt a fegyverek beadására, a gyülekezési jog felfüggesztésére és a cenzúra bevezetésére vonatkoztak. Következő lépés a proletárdiktatúra helyi vezetőinek felkutatása volt, akik közül néhányat kivégeztek, sokukat internáltak. A katonákon kívül a lakossággal is kegyetlenül bántak, többféle atrocitással éltek. Ezek egyik formáját jelentette a lakosságot megalázó nyilvános botozás. Ráadásul ezt a nyilvános, megalázó kínzást kis engedetlenségért is megítélték. Minden helyütt a lakosság mozgását és személyes szabadságát korlátozó intézkedéseket vezettek be. Ez kijárási tilalommal, a szórakozóhelyek nyitvatartási rendjének megváltoztatásával és szigorúan ellenőrzött igazolványok kiváltásával járt. A Tiszántúlt a megszállók a tiszai front mögötti, hadműveleti területnek tekintették, és hadseregük ellátása is a lakosságot terhelte.³⁸

A megszállók – rekvirálásra hivatkozva – a térség módszeres kirablását hajtották végre, amelyeket több hullámban végeztek el. Először összeszedték a takarmányt, begyűjtötték a gabonát és a lisztet. Az élelmiszerek után a gazdasági eszközöket, a gépeket, szíjakat szedték össze és leszerelték a malmok többségét. A gépek begyűjtése után a haszonállatok következtek. Elhajtották az ökröket, szarvasmarhákat, lovakat és juhokat. A térség elvezítette állatállományának több mint 60%-át. A megszállók – ha fizettek is a rekvirálások során – jóval áron alul értékelték az állatokat és a gabonát. Az összegyűjtött holmit azután vasúton szállították Románia felé. A begyűjtéseik során többféle erőszakosságra is sor került. A lakosságot több esetben kirabolták, bántalmazták. A rablások főleg a tanyákon

36 Balogh Tamás Zoltán: Debrecen román megszállásának polgári áldozatai In *Civisporta.hu* 2020/2. 21–66.

37 Hajdúföld 1920. március 12. 2–5.

38 Veress Géza: Az ellenforradalom hatalomra jutásának és átmeneti stabilizációjának évei (1919–1929). In *Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története. Szerk.: Tokody Gyula.* Debrecen, 1970. 143–144.

élőket érték, de a városiak is sokat szenvedtek tőlük. Sőt, a megszállók a veréseken és a rablásokon kívül sok gyilkosságot is elkövettek.

A párizsi béketárgyaláson eldöntötték Magyarország új határait, amely nagy vonalakban 1920. januárjában már ismert volt. A kivonulásra több ütemben került sor, a megszállók a Tiszántúlt 1920. február 25 után fokozatosan hagyták el. Debrecenből március 11-én, Hajdúböszörményből 13-án, Berettyóújfaluból március 24-én vonultak ki, helyükre érkeztek a Nemzeti Hadsereg katonái, akiket a lakosság kitörő örömmel fogadott.³⁹ A korábbi állapotok helyreállítása végett a hatóságok március 15-én már munkára szólító plakátokat függesztettek ki: „*Ne heverjen dologtalan kar! Mit erőnk megbír, ne maradjon vetetlen bárázda! Dolgozzunk, bízzunk önmagunkban s talpra fog újra állni a magyar!*”⁴⁰

Perczel Olivér

Trianon és a magyar zsidók

Az első világháború merőben más volt, mint a megelőző századok összecsapásai: különbözött a hadviselés módjában, de a szembenálló hadseregek összetétele tekintetében is. Ellenértben a múlttal, amikor a fegyverviselés a nemesség kiváltsága volt, most a polgárok is részt vehettek hazájuk védelmében. Felekezetre tekintet nélkül érkeztek a behívók és zsidó katonák tömegei jelentek meg a laktanyákban és a fronton. Így volt ez az Osztrák–Magyar Monarchiában is, 320 000 zsidó vonult be, akik közül minden nyolcadik soha nem tért vissza...

MILYEN VOLT EKKOR A MAGYAR ZSIDÓSÁG?

Az 1867-es egyenjogúsítás gyors magyarosodást eredményezett, kulturális és gazdasági téren nagy előrehaladást értek el, ami nem mindenkinek tetszett. Zömük kormánypárti volt, érdekes dokumentuma ennek Tisza István Nemzeti Munkapártjának 1912-es választási támogatására felszólító jiddis nyelvű körlevél, amelynek héber betűs szövegében a párt nevét latin betűkkel gépelték be. Persze voltak szép számban „48-as”-ok, tehát ellenzékiek is, jó néhány zsidó képviselő jutott a parlamentbe közülük. Nagyon sok zsidó vett részt baloldali mozgalmakban, szakszervezetben, a Gallilei Körben, egy részük szerepet vállalt az 1918–19-es forradalmakban is. Érvényesült az egyenjogúság a hadseregben is, noha létszámuk alatta maradt lakossági arányuknak, viszont a tartalékos tiszték 17–18%-a volt izraelita felekezetű. (Az első világháború hadügyminisztere báró Hazay Samu is zsidónak született Rimaszombaton.)

A VESZTETT HÁBORÚ UTÁN

Az egyenlő jog a hősi halálra a fronton maradéktalanul érvényesült, egy táborig rabbi az olasz harctéren 268 zsidót temetett el egyetlen véres napon! Ezek után nagyon megrázta

39 Fogarassy László: A Horthy-hadsereg bevonulása a Tiszántúltra. In A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1973. 221–240.

40 MNL HBML HBFL V.B.192/b 1142/1920.